

GAMMEL FOLKESNAK

FRA HERREGAARD OG LANDSBY.

AF

L. Christensen, Slagelse, forhen Vollerup.

t gammelt Ord siger, at smaa Drenge kan huske længe, og smaa Gryder have ogsaa Øren. Jeg har i mine Drengeaar haft Lejlighed til at høre megen gammel Folkesak, eller rettere, gamle Folks Snak, men der er jo megen dum Snak, løs Snak, tom Snak o. s. v. Dog lad nu være, at Snak er kun Snak, saa er der dog altid noget i den, og det, som jeg her nedskriver, er, hvad jeg husker de Gamle fortalte, og som de vistnok selv troede var Sandhed.

I *Gimlinge Sogn* er der ingen Herregaarde, men ved Vollerup og Gimlinge Byers østlige Grænse ligger i Kirkerup Sogn den store Herregaard Gyldenholm, hvis Jorder for en mindre Del hører under Gimlinge Sogn. I vore Dage er der kun lidet Samkvem imellem Herregaardsfolk og Landsbyfolk; men saaledes var det ikke i vore Forældres og Bedste-

forældres Tid. Det var førend Landbrugsmaskinernes Tid, da mange af Omegnens overflødige Arbejdere søgte til Herregaarden, hvor der altid var Arbejde og Fortjeneste. I min Barndomstid (i 50erne) syntes vi, det var flot at se i Høsttiden en Række Mejere paa 20—30, ja, ofte flere Mænd paa Rad paa de store flade Marker. Hvor der var saa mange forskellige Mennesker samlede, blev der selvfølgelig fortalt og drøftet meget baade nyt og gammelt.

Gyldenholm er ikke af de rigtig gamle Herregaarde, den blev bygget 1774 af Assessor *Dinesen*, der sammenkøbte Jorderne af den nedlagte Bondeby Gimlingetorp og Lystager, som var nedbrændt 1745 og ikke senere genopbygget, samt den gamle Gaard Rappenborg, som skal have ligget ca. 1000 Alen Nord for Gyldenholm. Han byggede Gaarden — man sagde for en stor Del af Sten og Tømmer fra Antvorskov Slot —, som i de Aar blev nedbrudt. Den bestaar af 3 meget lange Længer, der indeslutter en Plads paa flere Tønder Land. Disse 3 Længer staar endnu saaledes, som de den Gang blev byggede, og Ladelængen er især en ret anseelig Bygning. Han byggede ingen stor Hovedbygning, men 2 mindre Gaarde paa den nordøstlige Side af den store Gaardsplads, hvorefter den ene beboedes af Herremanden selv og den anden af Mejeriforpagteren og iøvrigt var Mejeri. Disse Bygninger blev nedbrudt, da Hofjægermester *Charles de Neergaard* i 1865 opførte den nuværende store og meget solide Hovedbygning.

Der var intet „Taarn“ eller Hundehul, hvad der ellers hørte til paa gamle Herregaarde fra Tiden før Stavnsbaandets Løsning, men en Træhest havde der

været anbragt midt i den store Gaard til Skræk og Advarsel for alle Undergivne. Det var en stor Tort og Vanære for enhver, der blev dømt til at ride den. Herremanden havde Ord for at være en slem Bondeplager, saa at Træhesten blev ikke saa sjælden brugt, efter hvad de Gamle vidste at fortælle.

En Gaardmandssøn fra Vollerup havde saaledes en Gang under Arbejdet paa Hovmarken været opsætsig imod Forvalteren og blev dømt til at ride Træhesten, men paa hans Faders Forbøn blev han benaadet paa den Betingelse, at han skulde ride en uvorn Hingstplag, som ingen andre endnu havde kunnet ride. At det var et livsfarligt Foretagende tog Herremanden intet Hensyn til. Om en Bondekarl brækkede Halsen, betød intet for ham, naar det bare skete paa en Maade, saa han ikke kunde blive draget til Ansvar. Da Hingsten blev trukket frem, siger Karlen til en hosstaaende gammel Mand, der havde en rigtig solid Egespire-Støttekæp: „Laan mig den“. Saa spænder han Ridegjorden af og kaster den hen, tager med venstre Haand fast i Manken og siger: „Tag alt Hovedtøjet og Milet af med“, svinger sig rask op paa Hingsten, og lige med det samme begynder han af alle Kræfter at prygle løs paa denne, saa Dyret farer af Sted og glemmer alle sine sædvanlige Kunster, og saaledes bliver han ved, indtil Hingsten er fuldstændig udaset og tam. Hvorledes det gik senere med Hingsten, véd jeg ikke, men Karlen blev fri for Træhesten.

Det hed sig ogsaa efter Folkesnækken, at Herremanden havde gaaet i „den sorte Skole“ og kunde, som man sagde, lidt mere end sit Fadervor. Da der en Gang var udbrudt en Ildløs i Gaarden, var denne

lige ved at gaa op i Luer. Assessoren var lige redet ned i Stubskoven, og der gik Ilbud efter ham. Da han nu kom hjem og saa, hvorledes Sagerne stod, red han i stærk Galop tre Gange rundt omkring Gaarden, og dermed standsede Ilden, der ligesom døde hen af sig selv, og Gaarden staar endnu den Dag i Dag.

Da samme Herre senere døde, skulde han begraves paa Kirkerup Kirkegaard, men da de havde sat Kisten paa Vognen for at køre af Sted, var det ganske umuligt for Hestene at trække Vognen af Pletten, den stod paa, de satte fire for, men lige meget hjalp det. Nu var gode Raad dyre. Men saa kom den gamle Jens Havemand til, og han havde hørt, at Dinesen var en Varulv, og de gik altid paa tre Ben. „Tag det fjermer Baghjul af og læg det op i Vognen,“ siger han, „saa gaar det nok“. Og saa gik det ogsaa meget godt, men da de kom ned til Kirkegaarden, saa de, at alle Lydhullerne i Klokketaarnet stod fulde af Smaadjævle, som grinede af dem. Ja, saadan gik det efter Folkesnakken til, at Dinesen kom i Jorden, det vidste alle, men at han, som Jens Havemand sagde, var *en Varulv*, det var der ikke mange, der vidste, og hvad var vel en Varulv for et Uhyre?

Jeg har i mine Drengaar hørt det som et Skældsord uden at vide, hvad det egentlig betød. Efter Folkesnakken skulde en Varulv blive til paa følgende besynderlige Maade: Naar en Pige kom galt afsted, kunde hun befri sig for alle Smerter og Ubehageligheder, naar hun kunde faa en Horseham, hænge den op over en Bjælke og krybe 3 Gange igennem den i Hemmelighed, og dersom hun saa fødte et Drengbarn, blev det en Varulv, men blev det et Pigebarn,

blev det en Maar (o: en Mare). Et saadant Menne-
ske kunde og maatte til Tider vise sig som et Uhyre
eller Dyr, der sprang omkring paa 3 Ben og gjorde
alle de Ulykker, det kunde overkomme.

Maaren eller Marekatten var ikke slet saa gram,
men den øvede dog ogsaa sine Meriter. Man hører
jo endnu Tale om Mareridt paa Mennesker og Dyr.
Jeg har saaledes i min første Ungdomstid adskillige
Gange set, naar vi kom ud i Stalden om Morgen-
en, at en Hest kunde staa og hænge med Hovedet, som
den var forjaget, og naar den saa blev striglet, op-
dagede man, at der var en Lok i Manken, der var
snoet og flettet saa kunstfærdig sammen, at det var
ganske umuligt at rede den ud. Vi kaldte det en
„Maarlok“, og saa vidste vi, at „Maaren“ havde
redet den om Natten.

Der var nogle, der kunde tæmme, eller, som de
ogsaa kaldte det, „dølge“ Dyr, f. Eks. en Hund, saa-
ledes at den ikke turde røre sig, om den var nok
saa bister. I mine Drengenaar havde min Fader en
stor og meget gal Hund, som stod bunden i Gaar-
den. En Gang kom en Slægtning, som ellers boede
langt borte, i Besøg, Hunden rykker i Lænken og
skaber sig ganske forfærdelig. „Ja, det er en gal
Herre,“ siger min Fader, „han var ikke god at mø-
des med, dersom han slap løs“.

„Den Hund,“ siger den fremmede Mand, „han
gør vist ingen Fortræd“, og saa gaar han hen og
ser vist paa den, og samtidig rækker han den ene
Haand lidt op, og Hunden stikker straks Halen imel-
lem Benene og kryber saa langt ind i Huset, den
kan komme, og denne fremmede Mand gik hen og
trak den ud ved Lænken, klappede og kærtegnede

den, som om de var gamle Venner. Saadan sagde man, at de ogsaa kunde tæmme større Dyr, men det har jeg kun hørt omtale.

Efter Folkesnakken var der ogsaa nogle, der forstod sig paa *Øjenforblindelse*. En Mand i Byen havde en stor Egekævla liggende udenfor sin Gadeport. Her havde Byens Karle og Drengene deres Samlingsplads om Søndagen og efter Fyraftenstid. Saa skete det en Søndag Eftermiddag, som de sad der paa Kævlen og morede sig med allehaande Passiar, at der kom en fremmed Mand og sagde til dem: „Sikken en raadden Kævle, I dér sidder paa; der er jo et Hul saa stort, at man kan krybe igennem det“. Det vilde Karlene da nok se. „Vil I saa gaa lidt til Side, saa skal jeg vise Jer det“. Og saa krøb han rask ind ad den ene Ende og ud ad den anden, og det gjorde han mange Gange, og Karlene stod og grinede, saa de var ved at gaa bagover. I det samme kom Bødker-Margrethe gaaende med sin Malkespand paa Hovedet; hun spørger dem, hvad de staar og griner saa forfærdelig af.

„Du kan vel se, han kryber igennem Kævlen“, siger de.

„Jovist,“ siger hun, „han kryber paa alle fire langs hen over den, fra den ene Ende til den anden“.

Men det skulde hun ikke have sagt, for da hun gik henad Gaden hjemad, gik hun og fangede Klæderne højt op om Livet, hun syntes, hun gik i Vand op over Knæene, og Karlene morede sig kostelig over hende saavel som over den fremmede Mand.

Megen Folkesnak af den Slags hørtes i den Tid. Der var mere Interesse for det eventyrlige og overnaturlige end for det daglige Arbejde, særlig paa

Hovmarken, hvor det gik under Ladefogedens Overledelse. *Hekse-, Trolde- og Spøgelsehistorier* var ogsaa meget almindelige; men disse hørte mest til Vinteraftenernes Tidsfordriv, og sent paa Aftenen, inden Folk gik hver til sit, blev Historierne undertiden meget haarrejsende, saa man kunde se Spøgelser alle Vegne. Jeg har tidt hørt de Gamle fortælle, hvorledes Troldene eller Underjordstøj, som de ogsaa kaldte det, drev deres Spil, den Gang de var unge. Naar Karlene sent paa Aftenen kom hjem i Vintertiden, hørte de tydelig, at nogen arbejdede paa Loen, de tærskede med Plejl og rensede med Haandsold, som den Gang brugtes. Om Morgenen, naar de kom paa Loen, var alt i den bedste Orden, maa-ske Kornbunken var lidt mindre, men det maatte man aldrig tale om; for man vidste, at det nok skulde komme tilbage i rigeligt Maal, naar man bare lod, som man ikke mærkede noget.

Da Konen i Gaarden en Gang havde brygget Juleøl og lagt Tønder og Fjerdinger ind i Ølkamret, som var ude bagved Bryggerset, kom hun nogle Dage senere ind for at se til det, og lagde da Mærke til, at alle Tønderne var tomme; men det var en erfaren og fornuftig Kone, hun forholdt sig ganske rolig i den Sag. Hun erindrede, at den Dag hun havde brygget Øllet og sent paa Aftenen gik ude i Bryggerset og eftersaa, om det gærede rigtig, kom et gammelt Ansigt frem i den lille Lem ude bag i Bryggerset (en saadan fandtes i ethvert Bryggers til at lukke Dampen ud af) og bad om en Taar at drikke, hun tog da en „Øseto“ fuld af Øl og gav ham, men denne gik i ham tilligemed Øllet, og han sagde: „Tak det var en stor Humleknop“. Dette grundede hun

noget over, men da Julen kom havde hun rigeligt med Godtøl i sit Kammer (Kælder til at opbevare det i havde man ikke i de Tider).

Der var to smaa Høje ude paa Marken i nogen Afstand fra hverandre. Imellem disse var der altid en godt tiltraadt Fodsti. Naar der blev pløjet og harvet derimellem, saa den blev udslettet, og man saa kom der Dagen efter, var der allerede en banet Sti igen, saa der maa have været stærk Færdsel derimellem. Det var selvfølgelig Troldfolkene, der besøgte hinanden om Natten, det var der ingen der tvivlede paa eller sagde noget imod. Men de Gamle fortalte ogsaa, at andre Gamle havde fortalt dem, at de ved Nattetid var kommen forbi og havde set Bakkerne oprejst paa 3 gloende Støtter, og inde i dem var der stærkt oplyst og baade Musik og Dans, men det regnede de kun for løs og upaalidelig Snak.

Ude paa den nordvestlige Del af Vollerup Bymark var der en Stendysse, som i de allersidste Aar er ryddet. I Nærheden af denne laa altid om Natten en sort Ko, og dersom nogen færdedes der efter Mørkets Frembrud saa nær ved den, at de fik Koen at se, maatte de absolut blive vildfarende. Den sidste jeg har hørt fortælle derom var en gammel Mand, der boede i Arnehavehuset i Vollerup Mose. En Aften i Efteraarstiden, da han lidt sent kom fra Arbejde, laa Koen der, og han kunde ikke slippe forbi den, men vedblev længe at gaa rundt om den, og da han endelig havde gaaet saalænge, at han var dødtræt, lagde han sig til at sove, men om Morgenens, da han vaagnede, laa han paa Aabrinken ovre ved Skovs-
gaards Mølle, ca. 3 Fjerdingsvej borte.

At Folk efterat de var døde og begravede gik

igen, var efter Folkesnakken ganske almindeligt — lidt mere eller mindre selvfølgelig. Men en gammel Mand paa Vollerup Mark var særlig virksom i den Retning. Uagtet Kirken og Kirkegaarden laa over $\frac{1}{4}$ Mil borte, gik han dog hjem omtrent hver eneste Nat og øvede sine Streger til stor Skræk for Enken og Datteren. Han drev det endog saavidt, at han slap Kreaturerne løse i Stalden, kastede Stængetræerne fra Laden ud i Gaarden og meget andet. Der var langt til Skolen, som laa i Gimlinge, og Børnene gik altid tidlig hjemmefra, om Vinteren undertiden førend det var bleven lyst. Nu skete det engang en tidlig Morgen, at de mødte ham paa Vejen; de kendte ham saa godt, han var formodentlig kommet for sent paa Gled den Nat.

Den følgende Sommer lod Enken lægge nyt Straa-tag paa Huset over Loen, og da det gamle blev taget af, fandt de en Lærredspung, hvori der var 3 Rigsdaler og nogle Smaapenge, som var gemt imellem Taget og Lægterne over Lolemmen, men efter den Tid var Spøgeriet forsvunden.

Hekseri var meget omtalt i Folkesnakken og det øvedes paa mange forskellige Maader. De kloge Koner kurerede for alle Slags Sygdomme, andre kunde „slemse“ baade Folk og Fæ, saa de ikke kunde trives, nogle kunde hekse sig Rigdom til. Naar nogen ved særdeles Flid og Dygtighed eller Gerrighed var bleven rig, var Folkesnakken der straks, at han maatte kunne hekse lidt til eget Brug. Om en Mand i Byen, der ved klog Handel og meget stor Sparsommelighed, for ikke at sige Gerrighed, var bleven meget rig, sagde man, at han var i Besiddelse af noget de kaldte en *Dragedukke*, det skulde være en lille Fugl, der flagrede i en Æske, og lige saa tidt han vilde lukke Æsken

op, kunde han udtage en Sølv mønt af den. Saadanne mystiske Ting kunde kun øves af dem, der var i direkte Samfund med selve den Onde, og af dem fandtes der efter Folkesnakken nogle hist og her.

Der er skrevet en Del om de *kloge Mænd og Koner*, men der var et Par paa min Hjemegn, som saavidt jeg ved bortdøde upaaagtede i mine Drengaar, endskønt de i nogle Aar var meget søgte.

I Nabobyen Sørbymagle boede først i 1850erne en klog Kone, som de kaldte den fyenske Marie. Hun var vidt bekendt for sin Dygtighed til at kurere, og i mange Tilfælde var hun særdeles heldig. Hun blev flere Gange anklaget for Øvrigheden og straffet, men destomere Tillid lod det til, at Folk fik til hendes Raad. Da hun døde midt i 50erne, begyndte en Husmandskone paa Vollerup Mark at kurere paa samme Maade. Folk sagde, at hun havde lært hos den fyenske Marie og arvet Cyprianus efter hende. Det skulde være en tyk og meget gammel Bog, som var trykt med røde Bogstaver, og hvori man kunde læse sig Kundskab til om alle mulige overnaturlige Ting. Den var altid godt gemt, for dersom nogen Uvedkommende prøvede paa at læse i den, skulde han være meget forsigtig og ikke læse længere ind i den, end han kunde læse tilbage igen, for ellers risikerede han, at han læste den Onde frem for sig. Da hun boede lige ved mine Forældres Mark, saa jeg daglig, hvorledes Folk strømmede til Huset fra baade nær og fjern, maaske mest de sidste; der var en Søgning som til en berømt Læge i Nutiden. Hun kurerede mest ved at læse over den Syge af Cyprianus, binde kulørte Baand om de daarlige Steder, og mange andre naragtige Kunster, men Folk troede paa

hendes Raad, og Kvinderne især ansaa hende for ufejlbarlig. Hun gav sig ikke meget af med at kurere paa Kreaturer, men dersom nogen ikke kunde faa Fløden til at blive til Smør under Kærningen, hvilket ikke var saa sjældent i den Tid, især om Vinteren, saa var hun altid til Tjeneste med sine Raad, der ofte var meget besynderlige, f. Eks. lægge en Saks i Spanden, naar de malkede en Torsdag Aften, eller malke „overeks“, (det var, naar de malkede en Forpatte og en Bagpatte samtidig), og mange andre saadanne Naragtigheder. En Gang havde en Kone hentet hende i den Anledning, uden at Manden vidste det. Hemmelighed var jo altid bedst i saadanne Sager. Hun kom saa ud i Stalden og læste over Koen og strøg den henad Ryggen, idet hun sagde: „Gør det ikke godt, saa gør det da heller ikke ondt“. Manden, som imidlertid ubemærket var kommen til og hørte dette, blev saa hidsig og vred, at han pryglede hende og kastede hende ud af Stalddøren og langt hen paa Møddingen, idet han sagde: „Gør det ikke ondt, saa gør det da heller ikke godt“.

Hun fik efterhaanden en indbringende Forretning, og Hjemmet, som før var fattigt, blev ret velhavende, men det varede kun 5 a 6 Aar, før hun døde efter et kort, men meget strengt Sygeleje. Folk sagde, hun kunde ikke dø, førend en anden havde overtaget hendes Cyprianus og andre videnskabelige Sager. Hvem der arvede dem blev aldrig almindelig bekendt, om Forretningen blev fortsat andetsteds vides ikke. Nu er der næppe nogen, der ved, at der der paa Eggen har levet en saadan Berømthed. Men skønt det i vore Dage ikke er saa almindeligt, som den Gang, at søge kloge Koners Raad, er der dog ikke saa faa

Mennesker endnu, som har Tiltro til dem, og der findes vel ogsaa adskillige af dem endnu her i Landet.

I vore Forældres Tid var der megen Folkesnæk om al den Overtro, der havde været iblandt Folk i deres Forældres Tid. Men endskønt de talte om det, som noget der havde været før, saa var der alligevel ikke saa lidt, der endnu hængte ved, for selv om de i Virkeligheden ikke troede synderlig paa det, saa var de alligevel saa indlevet i det, at de brugte meget af det uden at tænke over det. Saaledes naar Tærskemanden skulde lægge en Kornbunke i Loen, skrev han altid et Kors paa Gulvet først, og ligeledes naar han om Aftenen havde fejlet Bunken sammen i Krogen skrev han med Kisteskaftet et Kors i den. Naar Sæden, som laa paa Loftet, blev kastet, strøg de altid et Kors oven i den, de sagde aldrig, hvorfor de gjorde det, men det skulde vel nok være for at beskytte mod Hekse og Troldtøj. Dersom de lagde en Saasæk fra sig paa Marken, lagde de altid en Jordklump oven paa den. Skulde de ud at køre og først smøre Vognen, var det en ufravigelig Regel at begynde med det fjermer Forhjul og gaa ret om, ellers væltede de inden de kom hjem igen. Enhver Splitte i Vognen eller Spænde i Seletøjet skulde absolut være ved nærmer, d. e. venstre Side. Dersom de pløjede med et Føløg efter Solens Nedgang, kastede hun Føllet om Natten. Sprang man op at ride fra den højre Side, gik det lige saa galt. Havde man brugt en Le, skulde man stryge den, førend man lagde den fra sig, og ligeledes før man begyndte igen, ellers gik Skæret fra den, osv. Der var saaledes mange Ting, som vore Forældre og Bedsteforældre havde at iagttage, som man nu er fri for. Det var vel nok den sidste

Rest af gammel Overtro paa Hekse og Troldtøj, som ikke var uddød.

Efter Folkesnakken var der nogle, som i mørke Nætter saa *Lys brænde* adskillige Steder ude paa Markerne, og saa vidste de bestemt, at der laa en Skat begravet. Men det kedelige var, at naar de nærmede sig Lyset for at mærke Pletten, saa flyttede det sig altid fra Sted til Sted, saa ingen med Bestemthed kunde paavise, hvor Skatten laa. At der i Ufredstid her i Landet er nedgravet Penge og Sølvtøj for at skjule det for Fjenden er sikkert nok, og naar vedkommende saa var saa uheldig ikke at faa aabenbaret Stedet, førend han døde, saa hed det sig, at han kunde ikke finde Fred i Graven, men gik med Lys omkring i Nærheden. Men hvorledes det nu er, saa er det da bevisligt, at der ganske tilfældig er funden saadanne nedgravede Skatte, uden at der har været noget overnaturligt med i Spillet.

Folkesnakken siger ogsaa, at om 100 Aar er alting glemt, men dette passer dog ikke altid. For 100 Aar siden laa der omtrent midtvejs imellem Gimlinge og Vemmeløse Byer en Udflyttergaard. Der tjente da en ung Karl, Niels Hjeronimus, som, da han var over 60 Aar gammel, fortalte mig, at en Foraarsmorgen, da han gik lige uden for Gaarden og pløjede med 4 Heste for en Hjulplov, kom Konen ud og tog fat, for at pløje et Par Omgange, mens han gik ind og spiste Davre. Da han kom ud igen, stod Konen og masede med Ploven og kunde ikke faa den hverken frem eller tilbage, Plovskæret havde faaet fat i en Jernhank, som ikke lod sig rokke af Stedet. Ved nøjere Undersøgelse og Udgravning fandt de saa, at det var en stor Jerngryde, som var fuld af gamle

Sølvpenge. Efter den Tid var der Rigdom paa Gaarden, der iøvrigt var velhavende i Forvejen.

Vi, som nu er gamle, har i vor Ungdom hørt meget af vore Forældre og Bedsteforældre af saadan gammel Folkesnak, men da man forstod, at de egentlig slet ikke selv tog det alvorligt, saa regnede man det kun for tom Snak, som ingen mere troede paa eller fandt var værd at bringe videre til Efterkommerne, og derfor er den ogsaa saa godt som helt uddød og fremmed for den nuværende yngre Slægt — og derved er der vist intet tabt.

